

te brengen. Indien deze zaak niet volkomen opgehelderd werd, zouden voor Putten zeer ernstige dingen geschieden. Waar niemand zich met enige belangrijke mededeling meldde, nam dominé Holland nogmaals het woord, ieder aanmanende zich met zijn geweten ernstig te beraden omtrent hetgeen hem te doen stond . . . Een tijd later besteeg *Oberst* Fullriede nogmaals de galerij. Een schok ging door de kerk, waarna een doodse stilte intrad. Met onbewogen stem las hij een stuk voor dat hij in de hand hield. Ik heb het onuitwisbaar in mijn herinnering besloten. Het begon als volgt: *Im Namen des Wehrmachtbefehlshabers in den Niederlanden wird das nachfolgende Urteil über die Gemeinde Putten ausgesprochen: Eins. Das Dorf Putten wird plattgebrannt. Zwei. Die männlichen Einwohner der Gemeinde zwischen achtzehn und fünfzig Jahren werden nach Amersfoort abtransportiert. Drei. Das Dorf Putten soll innerhalb zwei Stunden völlig evakuiert sein.*¹

Op de markt, wellicht ook in de school, deed Fullriede dezelfde mededelingen. Onder alle toehoorders was er één die aan de aanslag had meegewerkt: de student van Heessen; hij zweeg. De groep uit de school werd toegevoegd aan die op de markt; zo ook de gijzelaars die uit de Eierhal werden gehaald en die als een aparte groep plat voorover op de straatstenen moesten liggen. Talrijke vrouwen sloegen dit alles in dodelijke angst gade. Nadat toen eerst aan de NSB'ers en andere pro-Duitse elementen alsmede aan diegenen die voor de *Wehrmacht* werkten, gelegenheid was gegeven weer de kerk binnen te gaan, zette een lange stoet zich omstreeks drie uur in beweging, zulks onder bewaking van de inmiddels gearriveerde compagnie van het *SS-Wachbataillon* welke onder commando stond van *SS-Obersturmführer* H. W. Fernau. De stoet bestond uit zeshonderdzestig mannen; er waren op 1 oktober in de gemeente Putten veel meer mannen tussen de achttien en vijftig jaar aanwezig geweest (naar schatting: ca. vijf-en-twintighonderd, van wie misschien vijftienhonderd in het eigenlijke dorp Putten woonden) – velen hadden zich dus met succes schuilgehouden. Weggevoerd werden overigens niet alleen Puttenaren maar ook geëvacueerden uit het westen des lands, voorts zeven-en-dertig mannen uit Arnhem en Renkum van wie een deel pas op zaterdag 30 september in Putten was aangekomen, dan twee-en-twintig mannen uit de gemeente Nijkerk, behorend tot de groep die aanvankelijk op het weiland bij de Oldenallerbrug was samengedreven, en tenslotte nog een aantal mannen die op zondag Putten hadden gepasseerd op zoek naar voedsel of die er van buiten de gemeente een kerkdienst hadden willen bijwonen of hun familie bezoeken. De stoet kreeg van Fernau te horen dat hij voor ieder die ontvluchtte, vijf-en-

¹ P. C. Reeringh in a.v., p. 47.